

ÇALIŞMA YAŞAMINDA ERİL ŞİDDET*

Ayşe Devrim BAŞTERZİ

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Tıp Fakóltesi Psikiyatri AD

Kötölüğün Bir Yüzü: Ücretli Çalışma

İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde savaşı önlemek için yardım toplayan bir cemiyetten nazik bir beyefendi Virginia Woolf'u barışı korumaya adanmış bu derneğe üye olmaya ve bağış yapmaya davet eder. *'Bir gineniz varsa bu kurumlara bir kibrit hediye edin, yakıp yıkıp yerlerine daha adaetlilerini, daha insanilerini kursunlar'* diyen Virginia Woolf, bu ve benzeri bağış istemleri karşısında ilki bu beyefendiye olmak üzere, kendince her biri *'bir gine'* değerinde üç makale yazar. Kadınların İngiltere'deki güç denklemlerine yeterince eklenemediği cinsiyetçi karanlık sistemin, özellikle faşizmin ev, eğitim ve iş hayatına nasıl da fark edilmez şekilde sızdığından söz eder. İkinci mektup, bir kolejin fahri haznedarından gelmektedir: *'Hayatlarımızı kazanmamıza yardımcı olmak için bize (eğitilmiş adamların kızlarının meslek sahibi olmasına yardımcı olan bir topluluk) bağışta bulunur musunuz?'*

Virginia Woolf cevabının bir yerinde şöyle demektedir; *'... Bizlerin, eğitimli adamların kızlarının adeta iki arada bir derede kaldığını söyleyeceksiniz. Arkamızda ataerki sistemi, boşluğu, ahlaksızlığı, ikiyüzlülüğu ve gurursuzluğuyla durmaktadır. Önümüzde kamu yaşamı, bencilliği, kıskançlığı, kavgacılığı ve açgözlülüğuyle profesyonel sistem bulunmaktadır. Bir tanesi bizi köleler gibi hareme kapatırken, diğeri dut ağacının, kutsal mülkiyet ağacının etrafında turtılar gibi dönmeye mecbur etmektedir. Her ikisi de kötüdür.'* (1)

Kadınlar halen hayatlarını ev ve işyeri olarak ikiye bölünen bu iki 'kötü dünya' arasında geçirmektedirler. 20. Yüzyılın ikinci yarısının dünya tarihine izdüşen gerçeklerinden birisi, kadınların ücretli çalışma hayatına girmeleridir. Dünyada halen 3 milyar ücretli çalışan kişi vardır ve bunların 1.2 milyarı kadındır ve son 10 yılda çalışan kadın sayısı 200 milyon artmıştır (2).

Son 25 yıldır Avrupa Birliđi'ne üye olan ve aday gösterilen ölkelerdeki çalışma koşullarını inceleyen ve bu konuda düzenli araştırmalar yapan Eurofound tarafından yayınlanan 2014 tarihli *Sosyal Taraflar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği* raporuna göre (3), halen kadınlar işgücü piyasası, çalışma şekilleri ve ilişkili olarak çalışma koşullarında belirgin olarak eşitsizliğe maruz bırakılmaktadırlar. Kadınlar geçici ve güvencesiz işlerde daha çok çalışmakta, yıllardır feministler bu alanda özellikle mücadele etse de, erkeklerden daha düşük ücretler almaktadırlar, karar verici pozisyonlarda kadınlar sıklıkla çok daha az yer almaktadır ve sıklıkla gönüllü ya da gönülsüz olarak yarı zamanlı ücretlendirilmiş olarak çalışmaktadırlar. Tabii ki bu yarı zamanlı çalışmanın en önemli nedeni kadınların evde de çalışmaya devam etmesidir. Kadınlar aynı rapora göre kendi çalışma koşulları ve çalışma saatleri üzerinde erkeklere göre çok daha az kontrol sahibidirler ve uzun saatler boyunca çalışanların çoğu kadındır.

Kadınların ve erkeklerin çalıştıkları iş sektörleri de farklılık göstermektedir. 2013'de Eurofound

tarafından yayımlanan *Kadınlar, Erkekler ve Çalışma Koşulları* raporuna göre; erkekler inşaat, endüstri, taşıma ve tarım işlerinde daha çok çalışırken, kadınlar eğitim ve sağlık sektöründe daha çok çalışmaktadırlar (4). Kadınların ağırlıklı olarak çalıştığı işler hizmet sektöründedir. Buna yatay ayrımlaşma denilmektedir (2). Erkekler ister beyaz yakalı, ister mavi yakalı işlerde çalışsınlar, kadınlara göre büyük bir kısmı kendi işinin sahibidir ve kendi hesabına çalışmaktadır. Yani diğer bir deyişle kadınlar, erkeklerin hesabına çalışmaktadır. Kadınların ağırlıklı olarak istihdam edildiği sağlık ve eğitim sektörlerinde kadınlar çoğunlukla üniversite mezunuyken, genelde erkeklerin istihdam edildiği inşaat, tarım, taşımacılık gibi işlerde ise eğitim düzeyi önemli ölçüde düşmektedir. Bununla birlikte, dünya genelinde erkeklerin eğitim yılları kadınlardan yüksektir. Kadınlara uygun görülen iyi eğitim alarak hizmet sektöründe yaşamlarını devam ettirmeleridir. Virginia Woolf, yukarıda söz edilen ikinci makalesinde kadınlara reva görülen işlerden söz ederken; öğretmen kadınların açmazlarından söz eder. Kadınların o zaman dikiş, edebiyat, hayat bilgisi gibi konularda öğretmenlik yapması olanaklıyken biyoloji, matematik, felsefe gibi 'akıl gerektiren' işleri öğretilmelerine olanak verilmemektedir. Virginia Woolf'tan günümüze kadın mücadelesinin aldığı inanılmaz yol mutluluk verici olmakla birlikte, çalışma hayatının cinsiyetçiliği halen şiddetle devam etmektedir. Halen yönetici pozisyonlarda erkekler çalışmakta, daha çok ücret almakta ve kadınlar daha düşük statülü, daha düşük ücretli, güvencesiz ve yarı zamanlı işlerde çalışmaktadırlar ve bu da dikey ayrımlaşmadır (2).

Eşitsizliğin Kökeni: Eril Zihniyetin Tahakkümü

Sorulması gereken asıl soru, son yüzyılda kadınlar bu kadar güçlenmişken hala çalışma yaşamının nasıl bu kadar olağan bir şekilde eşitsizliği barındırdığı ve sürdürdüğüdür? Çalışma yaşamının eşitsizliği, erkeklerin ya da eril zihniyetin tahakkümü nasıl bu kadar yaygın şekilde kabul görmektedir? Bu yazının okuyucuları mobbing üzerine yazılmış eleştirel makaleleri okuduğunda hemen her zaman

Kadınlar ve erkekler arasındaki ücretli işlerin bölüşümüne bakıldığında, kadın, erkek arasındaki tahakküm ilişkisi net olarak görülebilmektedir.

aynı denklemlerle karşılaşacaktır; Mobbing iş yaşamının değişmez bir parçasıdır; Beyaz, güç sahibi heteroseksüel bir erkek olan patron yani 'hegemonik erkek' sistemin zayıf halkalarını emri altında çalışan diğer çalışanları, özellikle kadınları, özellikle gebe ya da çocuk sahibi olan kadınları, iş disiplini için hizaya sokar (5). Bu nedenle bu yazıda iş yaşamında mobbing dinamikleri, mobbing uygulayanlar, mobbinge maruz kalanların profilleri ele alınmayacaktır. Mobbing, patriyarkal kapitalizmin işyeri verimliliğini arttırmak için uyguladığı sistematik bir şiddettir ve fiziksel şiddete göre çok daha sofistike şekillerde kendisini ortaya koymasına rağmen etkisi sıklıkla fiziksel şiddet kadar ve bazen daha fazla yıkıcıdır (5).

Catherine A. MacKinnon *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru* isimli kitabında; 'Erkeklerin, politik eşitsizlikler temelinde başka erkekleri köleleştirir, şiddet uygular, insanlıktan çıkarıp, yok ederken kullandıkları yöntemlerden farklı olarak; kadınlar üzerindeki toplumsal ve ekonomik egemenlik biçimleri, yasalar daha yürürlüğe konmadan, bu konuda en belirgin devlet uygulamaları henüz yokken, çoğunlukla gündelik hayatın mahrem ilişkileri içinde başladı' diyerek kadınlara yönelik eril şiddetin kamusal alanda ve iş yaşamında günümüzde gördüğümüz tezahürlerinin gündelik hayatla, gündelik 'mahrem' hayatla tarihsel ilişkisini kurar (6). Evin içine dair yüzyıllar boyunca aktarılmış olan alışkanlıklar, inanışlar, pratikler iş yaşamında da neredeyse aynı biçimde tezahür etmektedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki ücretli işlerin bölüşümüne bakıldığında, kadınlarla erkekler arasındaki tahakküm ilişkisi net olarak görülebilmektedir. Daha düşük ücret, daha düşük statü, daha güvencesiz iş ve daha uzun ve daha esnek çalışma saatleri kadınların hanesine yazılmış gibidir (7). Virginia Woolf özel ve kamusal yaşamın her ikisinin de kadınlar için 'kötü' olduğunu söylerken, MacKinnon da gündelik yaşamın mahrem ilişkilerinde kendini gösteren tahakkümün çalışma alanına da nasıl yansıdığından söz eder. Bourdieu, sözü buradan devralır (8). Kadınların nasıl olup da tarih boyunca erkeklerden aşağıda bir statüde, tahakküm altında yaşamını sürdürdüğünü her fir-

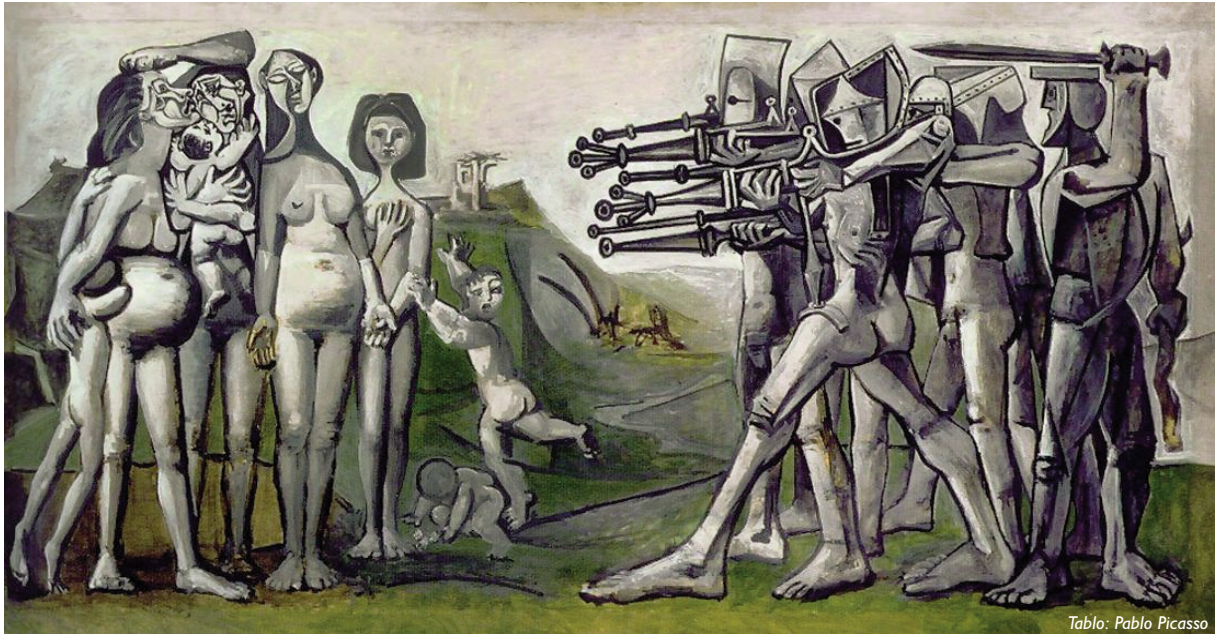
satta inceler ve kendisinin tahakküme karşı direniş konusundaki fikirlerine gelen eleştirilere yanıt verirken şöyle der; '*Tahakküm altındakilerin çoğu, belli bir bakış açısıyla, biri ötekenden kötü iki çözüm arasından seçmeye mahkumdurlar. Aynı şey kadınlar için de tahakküm altındaki damgalanmış gruplar için de geçerlidir.*' Ve popüler kültürün popülist övgülerinin bazılarının günümüzün 'pastoral' öyküleri olduğunu anlatır. Toplumsal düzeni oluşturan ilkelerin tersine çevrilerek kutsanması olan pastoral öyküler, ezilenlere soyluluk atfeder. Örneğin, 19. yüzyıl başlarında sanayileşme zamanındaki pastoral öyküler köylülüğü yüceltir, kır yaşamını büyüleyici olarak tanımlar, oysaki gerçek dünyaya bakarsak iyi hayat şehirdedir. Kırdaki yaşam zordur, köylüler yoksuldur, eğitime ve sağlığa ulaşmaları çok kısıtlıdır, kentlilerden çok daha az ve çok daha kötü şartlarda yaşarlar.

Bourdieu, buradan esinle günümüzde rap kültürünün suçu yüceltmesinden söz eder. Yoksulların, varoşlarda yaşayanların öfke ile suç işlemesini yücelten kültür, beyaz adamdan alınan intikamdan söz ederken aslında yoksulluğa karşı sistematik bir politik mücadelenin önünü tıkamakta ve aynı zamanda yoksulluk ve suç işleme gibi ikili çıkmaza insanları mahkum etmektedir. Bu açıdan ele aldığımızda popüler kültür, şu anda çalışan kadının 'becerikliliği' üzerine kuruludur. 'Çocuk da yap-

rım, kariyer de..' reklamları gibi hem özel alanda hem iş piyasasında kadınların tahakküm altına alındığı bir çok ilişki biçimini yeniden üretmesi için, kadınları yola getiren imajlar, sloganlar yaratır.

Süper Anne Süper Çalışan

Hem süper anne, hem kariyer sahibi kadınlar Hollywood filmlerinde her daim çocuklarını iş yaşamlarına tercih ederler. Yönetici durumdaki kadınların hemen hepsi kötüdür veya yalnızdır; yani ya bekar, kimseyi bulamamıştır ya da boşanmıştır kocası bu kariyer hırslı olan kadına dayanmamıştır. İdealize edilen kadınlar, şirin, güzel, evine bağlı, çalışkan, iş hırslı ailesinin önüne geçmeyen, haddini bilen kadınlardır. Tüm dünyada hakim olan popüler kültür iki yüz yıl öncenin romanslarında kır yaşamını yüceltirdiği gibi, günümüzün dünyasında da hem çalışan hem evinin hanımı, hem çocuklarının annesi, hem güzel, bakımlı ve üstelik hepsini birden ustalıkla idare eden 'yüceltirilmiş' ama aslında var olmayan ve var olması mümkün olmayan bir kadın figürünün var olabileceğine dair kadınları ve erkekleri ikna etmeye uğraşmaktadır. Kocalar ve babalar evlerde ev işlerinin, bakım hizmetlerinin kusursuz işlemlerini beklemekte ve aynı zamanda iş yerinin dikey örgütlenmesi içinde patronlar, kadınların kaç çocukları ve iş dışı yaşamda nasıl sorumlulukları

Tablo: Pablo Picasso

olduğunu dikkate almaksızın yüksek performans ve tabii ki kadın oldukları için de itaatkar ve ılımlı bir tutum beklemektedirler. Kadınlar tüm bu görünmez baskılar sonrasında yaşamı ve erkekleri 'idare etme'yi öğrenirler.

Sosyal normlar, sosyal yargılar anneliği yüceltirken, aslında 'çalışan' anneye fırsat buldukça bilemediği dişlerini göstermektedir. Kreşten, anaokulundan çocuğunu almak bir babaya prestij kazandıran bir sosyal durum olarak kabul görünürken, kadınların asli sorumluluğudur. Günümüzün giderek vahşileşen işgücü piyasasında bir erkeğin her gün çocuğunu karşılamak için erken çıkması mevzu bahis değilken, kadından beklenen, servis saatlerini işine göre ayarlaması, olmazsa karşılayacak bir başka kadın bulmasıdır. Ücretli ve güvenceli işlerde çalışan, 'eğitilmiş adamların eğitilmiş kızları'nın evlerinde 'eğitimsiz adamların eğitimsiz kızları' oldukça düşük ücretlerle ve güvencesiz olarak çalışmaktadır. Bu daha düşük ücretle çalışan 'yardımcı' kadınların çalışma saatleri, evin kadını evden çıkmadan önce başlayıp, o eve girdikten sonraya kadar sürmektedir. Ayrıca bu kadınlar sıklıkla kentlerin dışındaki varoş mahallelerinde oturdukları için kent merkezindeki gelir düzeyi daha yüksek kadınların evlerine gelmek için uzun bir süreyi ulaşımaya harcamaktadırlar. İşyerlerinin yarattığı şiddet, suya düşen taş gibi yaygın dalgalarla geniş bir kadınlar topluluğunu tahakküm altına almaya devam etmektedir. Beyaz yakalı kadınlardan mavi yakalı kadınlara uzanan iktidar ve tahakküm mekanizmaları da eril dizilişin ve hiyerarşinin bir diğer görünümüdür.

Halen kadınlar için dünyanın hemen her yerinde ideal meslekler; öğretmenlik, garsonluk, bakıcılık, hemşirelik gibi işler olarak tanımlanmaktadır. Bunlar bir yandan toplumsal cinsiyet rollerindeki kadının bakım ve hizmet veren rolünü içeren mesleklerken, bir yandan da çalışma saati ve düzeni açısından daha fazla esneklik içermektedir. Böylece kadınların evdeki asli sorumluluklarından kaytarmasının önüne geçilmektedir. Bu sektörün son zamanlarda giderek vahşileşen neoliberal düzen içinde en çok esnekleşen ve güvencesiz çalışma şartlarına sahip olduğu, prekaryalaşmanın sektörü olduğu söylenebilir (7).

Bourdieu'nun söylediği gibi bu görünen ya da görünmeyen sembolik şiddetle kadınların ataerkil düzene itaat ve hizmet etmesi sağlanmaktadır.

Şiddetin Kutsal Mekanları: Ev ve İşyeri

Sanayi toplumunun başlangıç dönemlerindeki bir patron, birkaç ustabaşı ve onların gözetimindeki proleter kitlenin oluşturduğu iş düzeni günümüzde çok çapraşık ve karmaşık bir hal almıştır. İşverene karşı ücretli emek ilişkisinin çok daha ötesinde farklı uzmanlaşmalar içeren yeni çalışma düzeni tahakküm ilişkisini başka boyutlara taşımaktadır. Tıpkı aile içindeki fiziksel şiddetin giderek psikolojik şiddete dönüşmesi, incelikli ve görünmez kılınan bir sembolik şiddetin yükselmesi gibi modern yaşamda işyerinde de tahakkümü sağlama mekanizmaları sıklıkla farkına varılan, göze görünür bir şiddetten çok sembolik düzeyde varlık kazanmaktadır. Erkeklerin günümüzde özel yaşam alanlarında bile kadınlara fiziksel şiddet uygulaması meşruiyetini yitirmiştir. Ancak varlığını aslında yitirmemiştir. Yine de hakaret etme, bağırma gibi sözel şiddet çok daha yaygındır. Fiziksel ve sözel şiddetin yanında çok daha inceleşmiş, gizli den gizliye hissettirilen aşağılamalar (beceremezsin, yapamazsın, kadın başına, eksik etek), marjinalize etme (bir sen böylesin, böyle başka kadın var mı?), yalnız bırakmak, konuşmamak, alay etmek, aşağılamak erkeklerin ev içinde kadınlara karşı kullandığı belli başlı psikolojik taciz, şiddet yöntemleridir.

Gündelik hayattaki kadınları itaat ettirmeye, hizaya sokmaya çabalayan eril şiddet, sadece fiziksel olarak değil, ruhsal, ekonomik ve daha bir çok çeşitli şekilde toplumsal yaşamın yapılandırılmasında da karşımıza çıkmaktadır. İşyerlerindeki mobbing davalarına da baktığımızda hemen hemen aynı şiddetle ve aynı eril dille karşılaşılmaktadır. İncelmiş, naif bir hale bürünmüş ve kronikleşmiş bir psikolojik şiddet işyerlerinde çok daha yaygın olarak kullanılmaktadır (7). Bourdieu'nun söylediği gibi bu görünen ya da görünmeyen sembolik şiddetle kadınların ataerkil (patriyarkal) düzene itaat ve hizmet etmesi sağlanmaktadır. Esnekleşme ve güvencesizliğe karşı, zaten yoksul ve yoksun olan kadınlar işyerlerindeki patronların, ustabaşlarının her türlü tahakkümüne karşı oldukça savunmasız durumdadır. Zaten yoksul ve yoksun bırakılmış

olan kadınlar için güvencesiz işlerinden ayrılmak, daha da yoksullaşmak anlamına gelebilir. İşyerlerindeki eril şiddetin, cinsiyetçi işbölümünün varlığını durmaksızın yinelemesinin en temel yollarından birisi kadınların prekaryalaştırılmasıdır.

Aslında patriyarkal düzen, hem çalışma yaşamında hem de özel hayatlarında kadınların bedenini kontrol altına almaktadır. Kadınların kaç çocuk doğuracağına devlet yetkilileri kadar kocaları, kaç yaşında ve kaç tane çocuk sahibi olacaklarına babaları kadar patronları karar vermektedir. İşgücü piyasasının tüm dünyada durmaksızın düzenlediği şeylerden birisi doğum izinleri, doğum izinlerinin ücretli, yarı ücretli ya da ücretsiz olarak düzenlenmesidir. 'Kaç aya kadar doğum izni kullanılırsa kadınlar yeniden işe dönerken mesleki zorluk yaşamayacaklardır?' sorusunu hemen akabinde 'kaç ay çocuklarına kendileri bakarlarsa çocukların zihinsel ve duygusal gelişimi iyi yönde ilerleyecektir?' sorusu ile eşleşir. Patriyarkal düzenin temel olarak varlığını sürdürmesinin belki temel yolu özel yaşamı ve çalışma yaşamını birbirinden ayrı kutular gibi yerleştirmesidir. Evde yıkanan bulaşıklar, büyütülen çocuklar, bakılan hastalar ve yakınlar kadınların 'doğal' ve 'yaratılış icabı' ücretsiz görevleri olarak kodlandığında, işyerinde de kadınların hizaya sokulması, çeki düzen verilmesi, hizmet etmelerinin ve mevcut düzene itaat etmelerinin yolu açılmaktadır.

İş yaşamının tüm güçlüklerine, patriyarkal kapitalizmin vahşiliğine ve şiddetine rağmen son yüzyıl içinde kadınların, 'sıcak aile yuvalarından' çıkıp, giderek daha çok meslek sahibi olmak istemelerinin nedeni ne olabilir? Günümüzde özellikle Batı dünyasında mesleki kimlik kişinin sosyal aidiyetini sağlayan ve kişisel özgüvenini sürdürmesine aracılık eden en temel şeylerdendir (9). Bu durumda, gerek özel yaşamda, gerekse çalışma yaşamında; patriyarkal iktidarın kadınların yaşamı sürdürme tarzları ve bedenlerini tahakküm altına almasına aracılık eden görünür ve görünmeyen, sembolik şiddet zincirlerini açığa çıkarmak ve yok edilmesi için mücadele etmek gerekmektedir. Kadınlar, daha mutlu, doyumlu ve barışçıl bir dünya için yaşamlarının ve bedenlerinin idaresini kendi ellerine geçirmek zorundadır. Son sözü şair Adrienne Rich'e bırakalım; 'Kadınların bedenlerimizi yeniden ele geçirmesi insanlık açısından, emekçilerin üretim araçlarına el koymasından çok daha temel

değişiklikler meydana getirecektir. Dişi beden hem toprak hem de makine, sömürüye açık bakir alanlar ve hayatı döndüren üretim kayışı olmuştur. Her kadının kendi bedenini dahiyane bir şekilde yönettiği bir dünya hayal etmemiz gerekiyor. Böyle bir dünyada, kadın yalnızca (biz istediğimiz için ve istediğimiz zaman) çocuk doğurarak değil, yeni görüşler ve fikirler üreterek yeni bir hayat oluşturacak, insan soyunun korunması, desteklenmesi ve değiştirilmesi yönünde evrenle bir ilişki kuracaktır. Cinsellik, politika, zeka, iktidar, annelik, iş, toplum ve yakınlık kavramları yeni anlamlar kazanacaktır. Düşüncenin kendisi değişecektir. Başlamamız gereken nokta budur' (10).

*Çalışmanın ana hatları: Bu yazıda, kadınların işgücü piyasasında gördükleri şiddet ve bu şiddetin varlığını sürdürmesinin araçları ele alınmıştır. Mobbingin işyerinde nasıl yapıldığı ve kadınları hedef aldığı ayrıntılandırılmış, sembolik şiddet ve kadınları iş yaşamında kontrol altında tutan tahakküm mekanizmaları örneklendirilmiştir.

Kaynaklar

1. Woolf V. 'Üç Gine' İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
2. Campos-Serna J, Ronda Perez E, Artazcoz L, Moen BE, Benavides FG. Gender inequalities in occupational health related to the unequal distribution of working and employment conditions: a systematic review. Int J Equity in Health 2013, 12:57
3. Eurofound Social partners and gender equality in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2014. http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1458en_2.pdf 2015 (1.11.2015)
4. Eurofound (2013), Women, men and working conditions in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg. http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1349en.pdf 2015 (1.11.2015)
5. Başterzi AD. İş yaşamı, Mobbing (Yıldırma) ve ruhsal sağlık. Ses'li Kadınlar. 2012;1;48-49.
6. MacKinnon AC. 'Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru' Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
7. Başterzi Çıngı AD. Mesuliyet, Vakar, Haysiyet: Erkeklik düzleminde mobbingin faili üzerine kısa bir öykü. Psikeart Dergisi, 2014,36:32-37.
8. Bourdieu P, Wacquant L. Düşünsel bir antropoloji için cevaplar. (çev. Nazlı Ökten) İletişim yayınları, İstanbul, 2003.
9. Blank AA, Harries P, Reynolds F. 'Without Occupation You Don't Exist': Occupational Engagement and Mental Illness. J Occup Sci, 2015;22(2): 197-209.
10. Willis S. Gündelik hayat kılavuzu. (çev. Bora A, Emre A) Ayrıntı Yayınları, 1993.●